

ALABÁN PÉTER

A „vörös” Balaton: turizmus és politika

The „red” Lake Balaton: tourism and politics

SZERZŐ:

ALABÁN PÉTER, történész, az Ózdi Szakképzési Centrum Gábor Áron Technikum és Szakképző Iskola igazgatója, alaban.peter@gmail.com

AUTHOR:

PÉTER ALABÁN, Historian, Director, Ózd Vocational Training Centre Gábor Áron Technical and Vocational School, alaban.peter@gmail.com

Rehák Géza: Vörös riviéra. A Balaton a Kádár-korszakban. (Modern magyar történelem sorozat) Jaffa Kiadó, Budapest, 2024. 224 oldal.

„Ha a boldogságot egy tájjal akarnám kifejezni, a Balatont választanám.” – idézi a szerző Déry Tibor író, aki a balatonfüredi Arács városrész Tamás-hegyi házában töltötte a nyarakat, a művészek és irodalmárok számára találkozóhelyet is biztosítva és ahol Makk Károly rendező portréfilmet forgatott róla. A nyugati sajtóban elterjedt, címben szereplő kifejezés („Vörös Riviéra”) eredetileg a Fekete-tenger mentén történt bolgár és román idegenforgalmi beruházások által létrejött partvidékre utal, amely a mi esetünkben a Balaton – leginkább északi – partjainál létesített szocialista üdülőövezetnek feleltethető meg. Akaratunk ellenére is eszünkbe juthatnak Németh Lehel és Felföldi Anikó „Nekem a Balaton” című táncdal slágerének sorai, amely saját korában is üzent a magyaroknak: a kádári kultúrpolitika szerint ugyanis a riviéra és minden, ami vele kapcsolatos, elérhető itthon, Magyarországon.

A Comitatus-ban is ismertetett művek után egy újabb könyv született tehát a „magyar tengerről” Rehák Géza történész – politológus – jogász alkotásaként, aki 2011-ben, a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában védte meg Turizmuspolitika Magyarországon, különös tekintettel a Kádár-korszak első tíz évére című értekezését. A téma iránti elkötelezettsége, helyi kötődése a Balaton-felvidéket, illetve Veszprém megyét helyezte középpontba, amelynek turisztikai fejlődéstörténetét nem gazdasági, hanem elsődlegesen politikai és a szocialista éra pártterdekei mentén kívánta feltárni. Miként ő maga is vallja PhD-értekezésének téziseinél:¹ a turizmus „mint tevékenység interszektoralis, mint tudomány interdiszciplináris”, vagyis az alkalmazandó módszertan több tudományterületet érintve összetett vizsgálatokra ad lehetőséget, amelyek közül a turizmuspolitika került fókuszba.

A kilenc fejezetre tagolt kötet a Kádár-korszak ágazaton belüli fejlesztési koncepcióira, az üdülőkörzetre vonatkozó elképzelésekre, ezek hatásvizsgálatára, a „modern” építészeti sajátosságaira, illetve a táj arculatváltására helyezi a hangsúlyt, ám a két világháború közötti előzményekre is találunk – összevetésre alkalmas – utalásokat. Egyes szakkifejezések, alapfogalmak szintén itt, a bevezető részekben kerülnek tisztázásra, így a gyógyhely, az üdülőhely, a belső védőv, vagy a külső védőv, amelyekkel összefüggésben a törvényi szabályozás, valamint a – később többször átalakult – Magyar Királyi Balatoni Intéző Bizottság (MKBIB, 1946 után: BIB) tevékenysége is bemutatásra kerül. Rehák mindvégig nyomon követi a politikátörténet alakulását, időbeli határait, így a kommunista hatalomátvétel politikai-ideológiai érdekei alá rendelt üdülőforgalom SZOT általi irányítási mechanizmusát, az itt is érvényesíteni kívánt tervgazdálkodást, a mind teljesebbé váló ellenőrzésre, egyben a társadalmi érintkezési formák kontroll alatt tartására való törekvéseket. Leírása alapján válik érthetővé a szocialista egypártrendszer turizmushoz való „viszonya”, amelynek gazdasági „hasznosság” alapuló rangsora a helyi infrastruktúra és szolgáltatások fejlesztése terén jelentős el- és lemaradásokkal járt. Változást a kádári vezetés devizabevételek, így pedig „tőkés fizetési mérleg” szerzésére irányuló felismerése (47.), majd erre irányuló tudatos cselekvése eredményezett, amely az elhanyagolt partvonalból üdülőkörzettel hozott létre, majd az üzletszerű idegenforgalom irányába hajtott végre beruházásokat. A háttérben az 1963 utáni „puha diktatúra” engedményekre már jobban hajló politikája, a nemzetközi helyzet, egyben az ágazat fellendülése együttesen állt.

A könyv elejének belső borítója egyedi dokumentumként közli azt az 1950-es évek végén született, majd 1963-ban kormányhatározatban jóváhagyott, később nemzetközi elismerésben is részesült regionális tervvázlatot, amely főként a „Balaton karmesterének” nevezett Farkas Tibor főépítész nevéhez köthető.² Összesen 42 Balaton-parti település közül 19-nél

különböző jelölésű, színű és nagyságú körök jelezték adott helység tervezett funkcióját: fekete színnel jelölve „tömeglecsapoló [azaz tömegforgalmat lebonyolító] helyként” szerepelt a fontosabb vasúti és közúti pontoknál fekvő Balatonalmádi, Siófok és Fonyód, kék körrel megadva a külföldi idegenforgalmat bonyolító „szórakozó- és gyógyhely” Balatonfüred, Keszthely és Hévíz, míg szaggatott körvonallal megjelenítve Badacsony, Szigliget és Tihany, mint rövid ideig itt tartózkodó tömegeknek „kirándulócélként szolgáló” települések. A tervezet foglalkozott a vitorlásokötők tervezett hálózatával, de feltüntette a közúti járművel közlekedők számára a különböző fokozatú camping-táborokat, moteleket, autósstrandokat, illetve azok helyét is. A hatósági jogkörrel felruházott szakember az építési tevékenységekért, a fejlesztések művezetéséért, az ellenőrzéséért felelt (102.), amelynek részeredményeit, így például 1967-ben a Siófok központjának átépítésénél végzett tevékenységet és koordinációs programtervet publikálta is.³ 1963-ban végül kormányhatározat született az első Balaton-környék regionális tervének jóváhagyásáról, amely 1965-ben komoly nemzetközi elismerést aratott („Sir Patrick Abercrombie 1965” díj). Farkas Tibor öröme mégsem lehetett teljes: 1964 után a BIB működését akadályozták, tervhatósági jogkörét az Országos Idegenforgalmi Hivatal (OIH) létrehozásával törölték, a balatoni főépítési tisztséget megszüntették (1968),⁴ a szolgáltatásokat bővítő komplex fogadóképesség terve így háttérbe szorult. Új programot immár a Városépítési Tudományos és Tervező Intézet (VÁTI) hirdetett (Balatoni Központi Fejlesztési Program, 1969) új fejlesztésekkel, a közösségi hozzáférés korlátozásával, az elszállásolási – ellátási – kereskedelmi kapacitások fokozásával (109–110.).

1. kép: A Hotel Marina építése, Balatonfüred, 1968
Figure 1: Construction of the Hotel Marina, Balatonfüred, 1968

Forrás: Fortepan 126247. (Bauer Sándor)
Source: Fortepan 126247. (Sándor Bauer)

Márpedig „a Balaton befogadóképessége véges!” – hangoztatta munkatársaival Farkas. A munkálatok irányítása viszont „fentről” történt, a megrendelő maga az állam volt a hatékonynak vélt, olcsó, mégis a bővülő igényeket kielégíteni képes tervgazdaság-alapú szemléletmódjával. A minőségi fejlesztés részben emiatt, részben a mögöttes ideológia gazdasági céljai közepette elmaradt, számos terület elhanyagolásból pedig további lemaradást okozott. A turistaforgalom mindeközben többszörösére nőtt, míg a nyaralók igényeit kielégítő épületek, építmények száma ugyancsak ugrásszerűen megemelkedett. A 70-es évek szakértői kritikái az egyoldalúság, a nyári szezonális üdülési-idegenforgalmi hasznosítás és hasznoszerzés visszasságaira figyelmeztettek, miközben teljesen hiányoztak a fogyasztói hatásvizsgálatok, a helyi érdekeket pedig szinte teljesen figyelmen kívül hagyták. A táj arculata jelentősen változott, a belterületi lakórészek, illetve a fokozatosan gyarapodó és beépítésre kerülő üdülőövezetek több településen összerosódtak, utóbbiak létesítményei – az üdülőtelkek szaporodásával – gyűrűt alkotva vették körbe a korábbi ingatlanokat. A déli parton így engedélyeztek jelentős feltöltéseket, felhúzva az Arany- és az Ezüstpart túlméretezett szállodáit. A fenti változások, illetve az anyagi szempontokra fókuszáló fejlesztések, a tömegturizmus kezdete a 70-es években a táj eredeti vonásainak és értékeinek megtartását is veszélyeztették, számos környezetvédelmi problémát felvetve. Történt ez annak ellenére, hogy – miként arra Wettstein Domonkos, a Balaton 20. századi tervezéstörténetének kutatója is rámutat a vele készült, 2022-es kötetével⁵ kapcsolatban készült interjúban – a Balaton mentén felismerték ugyan a népi építészet eltűnése okozta idegenforgalmi veszteséget, ami a tájkarakter sérülését okozta, az ellen pedig fellépést sürgettek.⁶ A tradíciókat őrző kultúrtáj mégsem valósult meg a maga teljességében. A természetes és kulturális javak elherdálása számos tényezőre vezethető vissza; közülük Rehák leginkább a korabeli korszellemre, egyes gazdasági tevékenységekre (például az agráriumban), illetve a már előzőekben említett „tervszerűsége” és az országos politikára helyezi a hangsúlyt. A centralizált döntésmechanizmus szűk látókörrrel bírt, ám a nyári szezonális napjainkra is jellemző.

A Befejezést és az Epilógust megelőző utolsó két fejezet az állami építőművészettel és különböző ideológiai kérdések boncolgatásával foglalkozik. A „kevesből minél többet kihozni” minimalizálásra utaló parancs, a középítkezés jellegű szocialista realizmus követő kivitelezések szűkre szabott keretei nem egyszer hordoztak ellentmondásokat mind az igények, mind a divat, mind pedig a hangoztatott gazdaságosság ellenében. Jó példa ezekre a magasházak építése (lásd a hátsó belső borító képeit), amelynek alkotója így „ambícióinak hirdetőjévé válhatott” (145.). Miközben az irányítás a Belkereskedelmi Minisztériumhoz került, az erőteljes uniformizálódással együtt járó minőségi romlás, egyben az országos minták követése egyértelművé vált, amely – többek között – Farkas Tibor távozásához vezetett (1972),⁷ holott a tervezés kezdetén tervezőcsoportja elsősorban a saját maga által felállított elvekre támaszkodhatott.

2. kép: Balaton-part a révtől nyugatra, középpontban a Tihany Yacht Club és a Hotel Tihany, Tihany, 1967

Figure 2: The shores of Lake Balaton West of the resort, with the Tihany Yacht Club and Hotel Tihany in the centre, Tihany, 1967

Forrás: Fortepan 65558. (Magyar Rendőr)

Source: Fortepan 65558. (Magyar Rendőr)

Rehák és Wettstein is egyaránt kitér a táj zártkertesítésére mint egyre hangsúlyosabbá váló problémára. Miközben a kollektivizálás következtében sok, addig egyéni gazdálkodásban gondozott hegyoldal maradt parlagon, számos értékes terület vált gazdátlanná, a nagyüzemi művelésre alkalmatlan, háztáji gazdaságok céljára ellenben megfelelő kisebb, kertszerűen művelt szőlők, gyümölcsösök és veteményesek az 1960-as évek végére új funkciót nyertek. Saját tulajdonban lévő nyaralók, hétvégi házak (sokszor barkácsolt „fusi-vityillók”, kalyibák, szerszámos bódék) épültek rajtuk, azaz – az építési előírásokat és a jogszabályokat kijátszva – egyre jobban bővült és terjeszkedett az üdülési célú funkció immár a települések üdülőterületein kívül is, jelentősen felverve az ingatlanárakat és persze ökológiai, tájvédelmi aggályokat felvetve. Utóbbiakhoz hozzájárult továbbá az üzemszerű művelés, az agrárium és a vegyipar „találkozására” is alapozott kemizálás, illetve új termelési technológiák bevezetése. Az utolsó részfejezetben Rehák külön kitér a balatonfűzfői Nitrokémiára mint Veszprém megye legnagyobb, az üdülőövezetbe „idegen testként” és környezetszennyezőként beékelődő vállalatára, amelynek szagát, a „fűzfői bűzt” még Déry

